

I. "FLUMINENSIA" U "FLUMINENSII"

Leopoldina Veronika Banaš
Pedagoški fakultet Rijeka

Knjiga Frana Kurelca "FLUMINENSIA" (1892) sadrži Kurelčeve govore pisane za javne školske svečanosti, zatim prigodne pjesme počastnice, posvećene značajnim i zaslužnim suvremeniciima - senjsko-modruškom biskupu Mirku Ožegoviću, Bakraninu Bartolu Zmajiću i hrvatskom banu Josipu Jelačiću i dr., zatim "Proglase" iz burne godine 1848, upućene Krajišnicima, Nijemcima, ugarskim Hrvatima, Rumunjima i Slavoncima, koje je pisao Kurelac u ime banske vlade. Pri kraju knjige nalazi se i jezična rasprava o sklanjanju imenica.

Govori pisani za školske svečanosti znanstveni su sadržaji esejističko-didaktički oblikovani s porukom o značaju i ulozi jezika i knjige za napredak naroda. Autor je ovu knjigu posvetio svojim bivšim učenicima. "Fluminensia" Frana Kurelca zauzima vrijedno mjesto u književnom i jezikoslovnom stvaralaštvu na tlu Rijeke i Hrvatske 19. stoljeća.

Prilikom osnivanja znanstvene publikacije/časopisa Filološkog odjela Pedagoškog fakulteta njegovo mu uredništvo daje, a po ideji doktora Darka Gašparovića, naziv *Fluminensia* prema jednoj od knjiga Frana Kurelca.¹

Namjera je ovog članka da u časopisu "*Fluminensia*" predstavi knjigu "*Fluminensia*" Frana Kurelca.²

- 1 Fran Kurelac, hrvatski pisac i jezikoslovac (1881 - 1874), izuzetna oporbena ličnost, koju je Gaj pridobio za narodni pokret. Od 1849. do 1853. predavao je hrvatski jezik na riječkoj gimnaziji. Zbog svoga govora na javnoj školskoj svečanosti "O preporodu knjige slovinske na jugu" otpušten je iz službe, a bilo je to za Bachova apsolutizma. Kurelac je začetnik tzv. "riječke jezične škole". Zalagao se za jezičnu čistoću i kontinuitet starine. Kao osnovno načelo u stvaranju hrvatskog književnog jezika ističe sintezu narodnog govora i jezika starih pisanih spomenika i dalmatinsko-dubrovačkih pisaca, dok je u pravopisu zastupao morfonološko načelo. Nakon odlaska iz Rijeke predavao je staroslavenski jezik u đakovačkom liceju i francuski jezik na realci u Zagrebu. Postavši članom JAZU, bavio se isključivo znanstvenim radom.
Djela: "Recimo koju...", "Fluminensia", "Runje i pahuljice", "Pesni porugljive i pastirske, ponajveć dubrovačke", "O glagolu", "objicere". Kako nam ga na našem jeziku izreći", "Pokorni i mnogi in psalmi Davidovi", "Placere il' kako je tu misal izgovarao narod slovinski na jugu vsimi vekovi", "Imena vlastita i splošna domaćih životin u Hrvata, a ponekle i Srbalji", "Silva ili koja su imena dubu, grmu i dubravi". Ali taj naziv nije uzet samo u spomen na ovu značajnu ličnost tadašnjeg riječkog i hrvatskog znanstvenog i kulturnog djelovanja, već više zbog značajnske podudarnosti na relaciji "knjiga - časopis" ukodirane u semem "Fluminensia", koji je objašnjen u "Uvodnom slovu" prvoga broja ovoga časopisa.
- 2 Dublji poticaj za pisanje prikaza Kurelčeve knjige "Fluminensia" ima ishodište u sabranim djelima Janeza Trdine. (U časopisu "Dometi" objavljena su dva moja rada o Janezu Trdini: "Janez Trdina i Rijeka", Dometi, br. 5-6/1988. i "Identitet Rijeke u ospervaciji Janeza Trdine", Dometi, br. 4/1989). Trdina veoma često spominje Frana Kurelca. Trdina i Kurelac su drugovali i prijateljevali od Trdinina dolaska u Rijeku (1855), kada je Fran već bio otpušten iz službe, a nekoliko godina kasnije dogodilo se to i Trdini. Trdinu i Kurelca spajalo je iskreno prijateljstvo, niklo na međusobnom razumijevanju i srodnom svjetonazoru, a ono se očitavalo u domoljublju i sveslavenskom oduševljenju. Janez Trdina napisao je recenziju za Kurelčevu knjigu "Recimo koju..." Tiskana je u: Janez Trdina, Zborno delo, Četrta knjiga, str. 342-345. - Frana Kurelca spominje Trdina u tekstu "Orisi in portreti" kao Ahčimova druga i suputnika na izletu na Učku i povratku po olujnom moru. Peta knjiga, ("Ahčim"), str. 95-103. U istome tekstu Trdina spominje Kurelčevu "Fluminensiu" u kojoj je, na stranicama od 188-201. Kurelac opisao kako su ga Kellersberg, veliki župan riječki, i Ahčim, ravnatelj riječke policije "na lupeški način izbacili iz službe". Trdinovo pismo pisano u Kraljevici Franu Kurelcu u Đakovo, uvršteno je u:

Evo faksimila naslovne stranice Kurelčeve knjige. Očito je da tehnika ne može "zatajiti" trošne tragove papira (crne mrlje).

Franz Kurelc
R. Lenas

FLUMINENSIA

ili

KOJEČEGA

NA RĚCI

izgovorená, spěvaná, prevedená i nasnovaná

po

Franu Kurelcu

starinom Ogallincu a rodem iz Brugga u Krbavi.

—
TROŠKOM BISKUPA DJAKOVAČKOGA.

—
U ZAGREBU.

SLOVI ANTUNA JAKIĆA.

1882.

Iz naslovne stranice iščitavamo: naslov "Fluminensia" ili koječega na Reci izgovorna, ispevana, prevedena i nasnovana³; ime autora: Fran Kurelac; podrijetlo: starinom Ogulinac, rodom iz Bruvna u Krbavi. Knjiga je tiskana troškom đakovačkog biskupa, a u tiskari Antuna Jakića u Zagrebu 1862. godine. Rukopis je dovršen u Đakovu uoči sv. Ćirila i Metoda iste godine. Pređa mnom je jedan od četiri primjerka ove Kurelčeve knjige, koji se čuvaju u Naučnoj biblioteci u Rijeci. Vlasnici ovoga primjerka bili su Dr. R. Lenac, odvjetnik (žig i potpis vlasnika) i Ivan Kovačević (potpis vlasnika). Knjiga ima 226 stranica tekstovnih priloga. Faksimil "UKAZALA" (SADRZAJA) očituje prirodu i kompoziciju knjige.

Ukazalo.

3 - ě=grafem "ja".

	Str.
Dragim muževom i junošam	I.
Pripomenak	IV.
Govori i prevodi itd.:	
I. Govor o nauku	1
II. Pozdrav (na sastanku)	7
III. Pozdrav na razstanku	10
IV. Govor o dobrom običaju	14
V. Govor o pověsti	19
VI. Govor o preporodu knjige Slovinke	24
VII. Besědice	86
VIII. Tri kusa govorov	87
IX. Mladost zanešenost	47
X. Peboan i Sidžvan	50
XI. Dogodjaj	52
XII. Gjoka	54
Vrste:	
A. Pěsmica (gospodinu)	68
B. Prilikom zlatnoga pira Mirka pastira	64
C. Istomu na godovno	67
Ć. Pěsmica (znancu)	70
Č. Na godovno Bartolu Zmajiću	72
D. Istomu i prilikom istom	79
Dj. Ćestitanje Karlovčanom (prolog)	84
E. I pustinjak s Vučke na Réku se spustio	91
Proglasi godine 1848.	
a. Na Krajičnike	113
b. Na Němce	119
	15
	Str.
c. Na Ugrske Hrvate	126
č. Na Humunje	132
č. Na Slavonce	135
d. Odgovor na Magjarske hartije	142
Kako da sklanjamo imena?	155
Primětbe	181

Korpus knjige sadrži tri cjeline. U prvom cjelini, pod naslovom "Govori i prevodi" uvršteno je 9 Kurelčevih govora pisanih za javne školske svečanosti na kraju školske godine i 3 narodne pripovijetke u Kurelčevu prijevodu na hrvatski jezik.

U drugoj cjelini, pod naslovom "Vrste", nalazi se 8 pjesama prigodnica/počastnica posvećenih zaslužnim ličnostima onoga vremena, u Kurelčevu autorstvu a u stilizaciji narodnog deseterca.

U trećoj cjelini, pod naslovom "Proglaš", uvršteno je 6 Kurelčevih govora/proglaš upućenih u ime banske vlasti Krajišnicima, Nijemcima, ugarskim Hrvatima, Rumunjima, Slavoncima - narodima Austro-Ugarske u burnoj godini 1848.

Trećoj cjelini dodana je jezična rasprava o deklinaciji imenica: "Kako da sklanjamo imena".

Tekstove triju cjelina, na kraju knjige, popraćuju "Primetbe" (kazalo pojmova, tumačenje riječi, objašnjavanja, dodatni podaci i cjeloviti zapisi) te "Popravci i pridatci", a na samome kraju knjige "Popis knjiga" (uz cijene) koje se reklamiraju za prodaju.

Na početku knjige nalaze se dva uvodna teksta. Prvi tekst je tekst posvete "Dragim muževom i junošam", a drugi je tekst uvodna riječ/predgovor, po Franu "Pripomenak", u kojemu se autor obraća čitaocu i upoznaje ga sa sadržajem knjige, a isto tako s okolnostima u kojima je knjiga nastala.

Dragim muževom i junošam

Razmišljajući komu da ovu knjigu posveti, Kurelac piše: "... na koga ja brže pomisliti mogah nego na vas, mili nekad učenici moji". Učitelj i pisac izražava uvjerenje da će njegovi bivši učenici rado prihvatiti "pesmice ove ponekom Hrvatom namenjene, i s veće česti na Reci izpevane... Čim je dakle veći del onoga, što mi knjiga hrani, na Reci niklo, čim ste srdcu mojemu tako mili, vitežki vi mladenci kojih tamo na Slovinstvo nastavlja, čim je ono što sad prinušu, med vami se prvi put ozvalo i jektalo, čim je odabrano jatačce Rečanov rodu svom vernih, zašto dakle knjizi ne nadesti imena, što joj ga nadedoh, Fluminensia! Istina je: moglo bi se pod ovim imenom razumeti i gradivo za povesti o gradu Rečkom. Nu po vremenu vse što je bilo, gradivom bude za onoga, koji skuplja, što ljudi tvorili, govorili, mislili..."

Svoje bivše učenike podsjeća na ono vrijeme koje je "prokleti duh tuđinstva bio prevladao i sve okružio", ali su se srca mnogih mladih ljudi osvijestila. "Vi ste mi svedoci da sam ja prvi Slovinsku knjigu med vas unosi, srdce vam za nju razgrijavao i klicu novoga života u dušu zasadjivao."⁴

II.

Pripomenak

"U ovoj knjizi, sladki moj čtioče, nikakve ti novine nejma, nu je vse gola starina..." A ti sadržaji su niki/nastali u Rijeci, na hrvatskom tlu i na narodnom jeziku (sažimamo Kurelčeve riječi) s namjerom: "Neka se zna vrēme kakvi smo bili, mal da ne vsi. A moglo bi se i to svedočanstvo počtena nu nemudra srdca Hrvatskoga zatrt, te zato i svoje proglaš k onoj drugoj vsačtici pridruživ." A svjedočanstvo o tome vremenu, o buđenju nacionalne svijesti ugrožene tuđinskim okruženjem, o preporoditeljskoj misiji hrvatskog i slavenskih naroda na jugu, svakako su i Kurelčevi "Govori", "Proglaš" i pjesme. Zbog govora o preporodu knjige slovinške Kurelac je izgubio službu. U "Pripomenku" autor knjige objašnjava da je kao učitelj narodnoga jezika bio upravo zadužen za sastavljanje svečanih govora na kraju školske godine, koji bi pred uzvanicima izrekao odabrani učenik starijih razreda gimnazije ("govoreći pred gospodom županije, suda i grada Rečkoga").

Nadalje autor pripoćuje čitaocu da je u knjigu unio i svoju raspravu o genitivu i da njegove stavove mnogi ne prihvaćaju, ali je uvjeren da će ga jednom zbog toga hvaliti. Riječ je o sufiksalmom morfemu /ah/ imenica ženskoga roda u genitivu množine. Autor spotiće sebi zbog neujednačenosti pravopisa, ali i napominje da pravopis zahtijeva opsežan istraživački rad, taksativno bilježenje, popisivanje, pogotovo ako se "po korēnu uzpisati i vsaku besedu razstaviti mora".⁵

Kurelac skreće pozornost čitaocu i na "Primetbe", koje će mu objasniti mnoge nerazumljive reči. ("Primetbe, brate čitaoče, nemoj minuti").

4 Kurelac: "Do godine 1849. učio se na Reci jezik Magjarski. Ja sam bio prvi, kojega je Bansko vijeće na Reku poslalo hrvatskome jeziku učiti." Fluminensia, Primetbe, str. 182.

5 Trdina piše Kurelcu u Đakovo da je na Boduliji Volarić uveo Kurelčev pravopis. Janez Trdina, Zbrano delo, Dvanajsta knjiga, Pisma, str. 23.

Govori i prevodi

I.

Govor o nauku

(izgovoren na koncu školske godine 1848/9. Ivanom Fiaminom tada učenicom 5. škole, sada nadstojnikom nauke u sementišću Senjskom, rodnom iz Škrbičev pri Voloskom).

Iako u prozi, ovaj je govor Frana Kurelca "prava oda" znanosti i znanju. Svečani, literarno-slikoviti stil prožet mudroslovljem obilježje je svakog od ovdje navedenih, pa i ovog govora. Njegova riječ "obuhvaća cijeli svijet", spomenuo je najveća imena mislilaca, istraživača, izumitelja. Sukus ovoga govora jest da znanje preporuča svijet i život čovjekov u svijetu. Citirat ćemo nekoliko rečenica: "Iz pupoljka ruža procvati, iz mladine ljudi niču, a nauk je zibka mudrosti... Ako je čovek bez nauka, gluha je srca prema naravi božjoj, nije boljšega ni prema rodu ljudskom... Po nauku gradovi se grade, po nauku paravozi lete, po nauku trgovina raste, po nauku zakoni se rode, po nauku se može viděti svēt..." Tako o nauku zbori, a domovina svojim sinovima ovako progovara: "Nemojte dētol da vam materinstvo propada, nu njihve uzorite i pšenicu posijte, luke prigledajte, vinograde nasadite, vrtove ogradite te lugove očistite. Ne ostani vam žito nepožeto,... grozdje neotrgano, voće nepobrano, tudje vam ralo u zemlju ne zabrazdi, ni tudjin po njoj ne gospodari."

Budući da je to prva školska godina kada je uveden hrvatski jezik u učilišta, radost s toga događaja očituje se i u Franovu govoru: "Ako hrabru domovinu našu ljubimo, te se odrodili nismo, ako su nam mila usta materina Hrvatski progovorila kad su nas tišala, onda smo ga dobri čas učili... Tko rodbini svojoj i plemenu svome tudji jezik nameće od svoje krvi i od svojega se mleka odmeće... naša je srca ta ljubav naše narodnosti duboko zasegla, niti je ičija sila na sve veke iz naših srdac više ne izvadi..." Govornik izražava radost što je te godine uveden hrvatski jezik u škole i zato zahvaljuje, svijetlome banu⁶ i banskom vijeću, "jedinom čuvaru narodne slobode", a isto tako i direktoru riječke gimnazije Kombolu, koji je za to uputio molbu riječkom poglavarstvu.

II.

Pozdrav

"(kojim sam pozdravio učenike svoje početkom školske godine 1849. na 50)".

Evocirajući boravak svojih učenika u rodu njihovome i trenutke opraštanja od najmilijih, reći će im:

"Ja vam ne nadomestih ni starice majke ni sēdoga babajka, ali ako i bog bude u pomoć gledat hću da vam budem učitelj što uzmognem bolji, prijatelj što mogu vėrniji, a vi mi budite, kako ste i bili, dobri učenici, vrii Hrvati, počteni mladići!

III.

Pozdrav na razstanku

"(izgovoren na koncu školske godine 1849/50. pokojnim Franom Sršićem, tada učenicom 6. škole, rođenim iz Nove Bačke na Krku)."

Govor počinje: "Svetla i počtovana gospodo županije, suda, i grada Rēčkoga! Naši mili gosti!

Danas je dan radosti za naše učenike. Darove primismo, lēto dokončasmo, u rod se vraćamo..." Zahvaljuje se svijetloj gospodi što su došli da budu svjedoci "mladoj radosti našoj". A u središtu oduševljenja ovih mladih ljudi jest što su učili svoju knjigu, svoj jezik. Dogodilo se u ovome učilištu u Rijeci da su trostrukom uzom povezani: "uzom ljubavi i prijateljstva, uzom narodne domovinske pripadnosti i uzom knjige i slave Slovinske."

Govor o dobrom običaju

"(Izgovoren na koncu školske godine 1849/50. pokojnim Lukom Bujanom, tada učenicom 6. škole, rođenim iz Praprutnika blizu Bakra)".

Tema je ovoga govora razumni život čeljadi u kući, o radu i slozi, što kuću drži i blagoslov množi. Govornik spominje zemlje, države i narode koji su s nesloge i zle krvi neprijateljske razarale i uništile ono što su drugi gradili. Slikovitom pričom predočuje suprotstavljenost između mirnih graditelja i pogubnih rušitelja. Primjer je prvih kraljica Didona, koja je svoj narod povelala daleko od zlotvora da na kraju mora grad i zemlju izgradi, ali uzalud. Njezinu plemenu zaprijetilo je veliko

zlo od crva pizme Hamilkara i guje koja se iz njega izlegla - Hanibala. Velika je guja nabrekla, visoke je gore preplavila, široke vode preplovila noseći strah i nesigurnost. Slavni grčki narod propao zbog nesloge! I u Rimu se nesloga zametnula. "Gledaj Caligulu, gledaj Nerona i vas izrod pusti i krvi ljudske. Carevi su, a ni ljudi nisu!" Govor završava naglašavanjem: eto što vrijedi dobar običaj, sloga i razum. Bez toga nema sreće u kući, niti nam domovina može opstati. "A na tome temelju ova zemlja je zidana, da kuća i čeljad mirno se slažu... da narod do naroda stoji, sobom da vlada, a druge da ne dira".

V.

Govor o pověsti

"(Izgovoren na koncu školske godine 1850/51. Antunom Karabaićem, tada učenicom škole 7. sad kapelanom u Trstu, rođenim Krčaninom iz Rta)".

Tri su nauke: nauka misli ili mudrosti naše, nauka o naravi ili božjoj tvorbi (prirodoslovne) i nauke o događajima ili pověsti ljudskoj." A povijest nije odgovor na pitanje tko je vladao, tko je bio junak u boju, a tko izdajica, nego je povijest život naroda. "Knjigu čitaj, knjigu pověsti u narodov starih i novih u kih slava ognjem gori tako jasnim i žarkim, da ga ni vetrovi vremena udahnut niti ruke, sinov zemaljskih razkopat ne mogu." – "Zakone razuma, zakone srca i zakone pravice da ne narušavamo!"... "Tužna je domovina bez slavnihi sinovi! svačija bude, svoja ne bude!"

VI.

Govor o preporodu knjige Slovincke na jugu

("izgovoren na koncu školske godine 1852/3 Venceslavom Urpaniem, tada učenicom 7. škole, sada pristavom u župi Rēčkoj, rođenim u Bakru").

"Kdē ti je knjigo domovina? Kde si rođena? Kina, Egipat, Asirija, Niniva? Kdē ti stavaš, sunce ogranjuje. Kde te nije sumrak se hvata. Kad narod pohodiš, ogrije se, kad odhodiš, oledi se. Bez tebe zemlja bi stala... Ti si iskra, ti si luč života, ti su duša koja se osvęstila."

Govornik se obraća slušaocima i napominje da su i stari naši primili knjigu/pismo od sv. braće Ćirila i Metoda, da se proširila zemljom, da smo imali tri pisma. Ali ubrzo je počeo progoniti, najprije iz zemlje Ugrije, a zatim i sa zapada crkve neslavenske. Osvajanje, pa Turci. Bili smo raztrojeni utroje do ovoga stoljeća. "Sve je bilo podremalo i obamrlo, samo je Obradović pod carem Franjom Josipom Srblje oživio." Zatim se u govoru spominje opasnost koja je zaprijetila pogubno od Madara. Probudio se narod, doživio preporod s Gajem. Nabraja stare crkvene pisane spomenike, a zatim svjetovne ("Zakon Vinodolski, Zakon općine Poljičke, Zakon otoka Krka, Lētopis popa Dukljanina, razvođe Istrijanske") zatim književnost starih dubrovačkih i dalmatinskih pjesnika i pisaca, Hvarana, Splićana, Zadrana (sva su imena nabrojena) to je osnova za preporod knjige slovincke, za pobjedu duha tuđinstva. (Spominje zasluge Vuka Karadžića).

"Po jeziku narodi vękuju i gospoduju. Kad im ga otmeš, sluguju."

Govor završava citatom njemačkog pjesnika:

"Ans Vaterland an's Theuere schlie3 dich an
Dort ruhn die tiefsten Wurzeln deiner Kraft."

(Pridruži se dragoj domovini svojoj
U njoj je najdublji korēn sile tvoje.)

VII.

Besēdice

Pod ovim naslovom zabilježen je govor kojim je Ivan Fiamin pozdravio bana Jelačića kada je ban prvi put, a nakon rata s Mađarima, došao u Rijeku i pohodio riječku gimnaziju. Klicalo se banu kao pobjedniku i zaštitniku narodne slobode. Razdragan dočekom, Ban je nato rekao: "Ja sam samo počeo, vi dovršite."

VIII.

Tri kusa govora

Ove tri govorne minijature, kako navodi Kurelac, zbog "vremena sužnjevita" nije mogao dovršiti).

Obraća se čitaocima da uvide stanje u kojemu se nalaze, a to je stanje otuđenosti pojedinca, čitavih gradova i krajeva od svog naroda i jezika.

Drugi narodi ponose se svojim jezikom. A naši ga se odriču. Građani govore tuđinskim jezikom. Jedino po susretu s piljaricom ili mljekaricom može zaključiti da prolaziš slovincim gradom. A zar su naš narod samo težaci i težakinje? pita se Fran.

Jedini iskazi rodoljublja čuju se u nazdravičarskom i pijaničarskom jeziku, kojem s pleme još ni sada zatrla nije. Spominje se s tugom nekadašnje domovine od Jadrana do Dunava. Gdje

je sada? Što je od njenih sinova? Otudili se, a mnoge gradove i krajeve tuđin oteo.

IX.

Mladost, zanešenost

Juvenus... sublimis cupidusque.

Horat.

To je kratka crtica u kojoj pisac stremljenja i ideale mladih ljudi za život domovine, istine i pravice, uspoređuje s Ikarusovim letom. "Vinu se u visine s gledom na rajске luči, a zemlje ne vide."

X.

Peboan i Sidžvan

To je alegorijska priča koju je Fran našao u Bečkim novinama 1851. i preveo s njemačkog na hrvatski jezik. A na njemački jezik priča je prevedena s jezika koji se govori na otocima Tihog oceana (Franova bilješka ispod naslova) a zove se odžibve. To je priča-alegorija o starcu i mladiću. Kuda starac prođe, dahom svojim sve u mečavu, led, snijeg i pustoš pretvara. A kuda mladić prođe, dahom svojim svu zemlju cvijećem okiti...

XI.

Događaj

Priča je prevedena s latinskog jezika.

Justa Lipsia: "Monita et exempla politica".

Priča govori o tome kako je Arapče mudrim savjetom spasilo živote kadijama koje je sultan Bajazit osudio na smrt.

XII.

Gjoka

To je narodna pripovijetka o bogatom spahiji, njegovim kćerima Akši i Peli i mladome Gjoki, koji se mudročću i dovitljivošću oslobodio obveze da se jednom od njih dviju oženi. On je volio skromnu i lijepu Cvijetu.

Pripovijetku je zapisao Eduard Breier, a štampana je u Mehitaristovu Albumu.

VRSTE

"Bez sroki i na sroke, kakvom prilikom kome namēnjene"

a)

Pesmica

(čto ju je Bosek, tada učenik, a sada učitelj, izgovorio kada je pokojni ban provodeći cara po Hrvatskoj opet u školu Rečku došao).

Pjesma je posvećena Jelačiću banu.

Sunce bane, da si zdrav i vesell
 S tvoga zdravlja domovina zdrava.
 Ti znaš rane i bolēzni naše,
 Kdē li rastu trave vidgarice.
 Bez tebe smo na pēsku pustinje
 Na kom nejma ni staze ni puta.
 Povedi nas do zelenog luga,
 Kdē izviru vode studenice.
 Bilo ratno ili doba mirno,
 Ti si rame, ti si glava naša.
 Kad je boja, ti si koplje naše;
 Kad je bura, te s'valovi dižu:
 U tebe je veslo i kormilo;
 Kad je polnoć, tvoja zvězda trepti;
 Kad je studen, tvoje sunce grije.
 Ta da zemlja rušiti se počme:
 Tvojega se skuta prihvatismo;
 I da more prelivat se uzme;
 Tvojega se sidra ulatismo,

Uzdaniče Jelačiću banel

"Prilikom zlatnog pira Mirka pastira nad pastvom Senjskom i Modruškom"

Propěvala

neka Krbavska ovčica

Mirko pastir je senjsko-modruški biskup Imbro - Emericus Ožegović. Ova je pjesma počastnica dobromu pastiru i velikom domoljubu, zaštitniku sirotinje i dobrotvoru siromašnih đaka.⁷ Pjesma je dakle posvećeno onom

"Koj' sagradi nauku kućište,
da luč jednom i među nas sine.
Pod krov spravljaš mladu sirotinju

..."

"Běla glavo, naša mila glavo,
Da t'je srećno zlatno pirovanje.
I dalje nas jošće blagoslivljaj
I dalje još stadaćce napajaj.

..."

"Istome na godovno"

- kad se pronio glas da mu misle dodijeliti coodjutora Nijemca, uznemirila se pastva, a u njeno ime vila progovara:

"Kud pristaju Slovinski sinovi?

Ja ih brojim sve manje nabrajam.

Vila se tuži da govor slovinskih sinova ne razumije. "Preobukli se preodjeli, odrekli se svoje majke i više ih se ne može prepoznati." Pjesnik vili odgovara da tamo gdje je Imbro sa stadom

"Vuk ni blizu do tora mu ne sme.

On nas vodi, kdě je paša bolja,

A kdě voda bistrija protiče..."

"Pesmica znancu"

(što je za šalu napisah Jačimu Pavletiću kad pohodeć u Bakar glagosku knjigu sobom poneseh da je putem čitam)

"Ja sam sada otac glagolita

Koji alfa poznajem i vita.

Darovac je lepo sukno bělo

(Neki vele da je predebelo).

Pak što zato? Hrvati ga nose

Na tri kralja i kad travu kose.

Glagolica, darovačko sukno

Hrvatskome oku nije krupno.

Zato, družo, u me sad ne diraj,

Niti moja vrata već otpiraj,

Vidiš da sam previsok ja za te.

Pokrsti se, uči Kožičića,

Nek ti svetli glagolica svića."

...

Na godovo Bartolu Zmajiću

(I to je deseterački spjev od 4 pjesme s posvetom prijatelju Zmajiću, Bakraninu, rodnom Dalmatincu, pomorskom nadzorniku, čiju plemenitost i dobra djela želi opjevati. Našu pozornost privlači niz stihova u kojima se Fran tuži na svoju sudbinu nakon što su ga predstavnici germanizatorske Bachove vlasti otpustile iz profesorske službe):

"Evo pozdrav od onoga Frana

Što bi nečim, a sada je ničim.

Siromah je, nikom se ne klanja.

.....

7 Biskup Ožegović dao je obnoviti senjsku gimnaziju 1839, a zavod, učilište za siromašne a darovite mladiće koji su se školovali o biskupovu trošku, osnovan je 1857. Prošle (1989) godine proslavljena je u gradu Senju i Nadbiskupiji Riječko-senjskoj 120-ta objećnica školstva i biskupa Ožegovića.

Knjige pišem, nitko ih ne pita,
 Čto se trudim, nitko me ne hvali,
 Čto se gubim, nitko me ne žali.
 Nejmam stana, u kom stanovati,
 Nejmam hrane, koju blagovati,
 Nit oděla kojim se oděti.

...
 Na me šapću, na me i kleveću
 Zavistnici roda Slovinskoga..."
Istomu i prilikom istom

Kraća deseterčka pjesma. U početku pjesme kori sv. Iliju što je te godine (1856) zemlju nemilice ispržio i u garište pretvorio. naziva ga: "Garava smudino!" Ali nije lud da s njime govori, jer se sve od njega odvrglo.

"Tko još mari Ilijom se zviti?
 Ti si divljak starog zakona."

Zato se obraća drugome svecu, Bartolomeju, zaštitniku Bartola Zmajića, zato što:

"taj ne treska gromom osvetnikom
 niti čuči med Jahudijami."⁸

Fran pjeva, neka ostane potomcima:

"Da se rodi u Hrvatskoj strani
 a u Bakru, morju na zaboci,
 Od plemena starih Dalmatinac
 Krasan dētić Zmajiću Bartole..."

Čestitanje Karlovčanom

(Prilikom nove godine (1860) ovu koledarsku pjesmu govorila je jedna glumica, "dobrovoljka", (kako ju naziva autor) u karlovačkom glumištu).

Nova godina poručuje da će donijeti obilje roda i urod, "kakva nije bilo ni u rajskom vrtu". Dojmiljivi su stihovi koji asociraju na kugu što je harala u Rijeci toga, tek minulog ljeta:

"Crnoj gospi vrata su zaprta,

Nje se pohod za lētos ne prima."

Novogodišnja čestitka u pjesmu sročena nastavlja se pjesmom o glumi i o glumištima od vremena Starih Grka i Rimljana, pa do renesansnog Dubrovnika i sada Karlovca. Karkovac je Glumište od svih gradova naših najtoplije primio. Govori o ulozi glume:

"Glumanje baš nije laganje". Ona svoj nauk ljudima nosi. Ovaj stihovani govor/pjesma završava porukom/željom da:

"Svaki razum istinu progleda.

Pravda pravdu pečatom potvrdi."

I pustinjač s Vučke na Reku se spustio da pozdrvi bana

Pjesma je posvećena hrvatskom banu Josipu Jelačiću i njegovim zaslugama za narod.⁹ Kurelac ju je počeo pisati 1849. iza dokončanog rata s Mađarima, uprvo tada "kad je naš ban pošao na Reku", a dovršena je iza njegove smrti. Spjev ima 386 deseteračkih stihova, a komponiran je u dva dijela: 1. Putovanje pustinjačkovo, 2. Pustinjač pred banom. Spjev ima epsko-lirsko obilježje. Blago markirana fabula pustinjačkova putovanja prerasta u sliku velikog prostora zemlje, koja pulsira svim (nabrojanim) tijekovima rijeka i prizvanih planina, domovine, hodom mnoštva hrvatske čeljadi što hrle radosno k banu. Prepoznatljiva povijesnost s elementima alegorije, doima se kao slika narodnog preporoda.

...
 Vila Hrvatica:
 "Kad ja vidjeh mile sinke svoje
 S tihe Save i derave Drave,
 S vode Kupe...
 S vode Sutle, slovenske susēde,
 I još Une...
 Sa Krapine i močvarne Lonje,

8 * (Židovima)

9 U ovoj Kurelačevoj knjizi banu Jelačiću je posvećen govor "Bēsedice, dvije pjesme, a njegove zasluge u okruženju povijesnog zbivanja spominju se u svakom od navedenih "Proglasa".

S vode Dobre, tihe ponorkinje,
 S Tounjčice moštom glasovite,
 Sa Stunjčice kdé su pastrvice,
 Sa Korane divne jezernice,
 Sa Mrežnice vode podmuklice,
 sa Gašćice s polja Gatačkoga,
 sa Zrmanje hridne pomamnice,
 S dviu vodíc Like i Krbave
 što se jedan drugoj odazivalju.

...
 Još Rečine žurne mlinarice

...
 Kad ugledah milu dčtcu svoju,
 S Ivanjšćice visoke planine,
 S Bělasnice nebu pod oblake,
 Sa Kalnika starinske gradine
 S Velebita sokolova gnězda
 I sa divne gore Plešivice
 Koja gleda u tiha jezerca,
 Ša Okičke i gore Fruške
 Čtono jesu vinice na glasu,
 Sa Kapele guste drvarice,
 Još s Kleka hridovita škrjca

...
 Kad sagledam svu Hrvatsku čeljad
 Prikupljenu pod banovim krilom,

...
 Od milosti suzu sam pustila
 Na srdačcu milo uzdahnula,
 Oživela, nova uzkrsnula.

...
 Grnu zemlja da junaka gleda,
 Svaka noga njemu pristupuje,
 Svako oko u lice mu gviri,
 Svako uho njemu prisluškuje.

...
 Sve se misli sad u jednu sbiju,
 Sva se srca u Josipu zgriju.
 A ban se zakleo:
 "Tvrdom věrom jedinoga boga,
 Da će branit svetu domovinu,
 Da će čuvat starinsku pravicu,
 I narodnost stare banovine."
 (Ulomci)
 Spjev završava:
 "Mnoga ljeta i tebi i vojnu,
 vi ste oba bogu ugodila."

Buđenje naroda u to vrijeme u zemljama pod bivšom Austro-Ugarskom Monarhijom, podla politika Mađara prema Hrvatskoj, jaki proboj mađarizacije, povijesna uloga bana Jelačića u to vrijeme, tema je ne samo ove pjesme već i svih šest Proglaša iz 1848. godine upućenih Krajišnjicima, Nijemcima u Ugarskoj, Hrvatima u Ugarskoj, Rumunjima i Slavoncima, u kojima je na traženje banske vlade Fran Kurelac tumačio potrebu narodnog otpora i opravdane borbe protiv mađarizacije hrvatske zemlje, a ne protiv Mađara.

U ovu knjigu uvrštena je i jezična rasprava "Kako da sklanjamo imena", a preštampana je iz Školskog godišnjeg izvješća riječke gimnazije iz 1852.

U drugom dijelu teksta "Primetbe" nalazi se prikaz razgovora Frana Kurelca s velikim županom riječkim Kellesbergom u povodu tužbe ministru policije zbog Kurelčeva govora "O preporodu knjige slovinske na jugu" i Franova moralno i znalacki superiorna ali neuvažena odbrana.

Knjiga "Fluminensia" Frana Kurelca od značajne je vrijednosti za književno i jezikoslovno stvaralaštvo na tlu Rijeke 19. stoljeća. Njezini sadržaji tematski i idejno korespondiraju sa

stvarnošću onoga vremena i nose sva obilježja hrvatske preporodne književne produkcije s izrazitim nabojem domoljubnog i sveslavenskog oduševljenja.

Ovaj je prikaz lišen pretenzije estetičkog vrednovanja (što je zadaća znanosti o književnosti), a isto tako i prikaza jezikoslovnog ogleda.¹⁰

Zusammenfassung

Leopoldina Veronika Banaš

"Fluminensia" von Fran Kurelac

Das Buch "Fluminensia" (1862) von Fran Kurelac enthält die für die Schulfestlichkeiten geschriebenen Reden, Gelegenheitsgedichte - Ehrengedichte den bedeutenden und verdienstvollen Zeitgenossen gewidmet: dem Bischof von Senj und Modruš Mirko Ožegović, Bartol Zmajić von Bakar, dem kroatischen Ban Josip Jelačić u. a. Danach folgen Aufrufe ("Proglasi") aus stürmischem 1848, gerichtet auf die Granzlandbewohner, Deutscher, ungarische Kroaten, Rumänen und Slawonier. Die Aufrufe wurden von Kurelac im Namen der Banalregierung geschrieben. Am Ende des Buches steht eine sprachwissenschaftliche Abhandlung über die Substantivbiegung.

Die für die Schulfestlichkeiten geschriebenen Reden sind wissenschaftliche Inhalte, essayistisch-didaktisch gestaltet, mit der Meldung über die Bedeutung der Wissenschaft, über die Bedeutung und Rolle der Sprache und des Buches für den Fortschritt des Volkes. Der Verfasser widmete dieses Buch seinen ehemaligen Schülern. "Fluminensia" nimmt eine wichtige Stelle in literarischer und sprachwissenschaftlicher Schöpfung auf dem Gebiet von Rijeka und Kroatien im 19. Jahrhundert ein.

10 O jezikoslovnim nazorima Frana Kurelca u knjizi "Fluminensia" piše u ovom broju časopisa dr. Marija Turk